

door de GAB's naar Duitsland waren gezonden¹; hoe de betaling was geregeld van diegenen die in Duitsland in grote werkploegen werden geconcentreerd (hetzij bij de *Organisation Todt* voor het aanleggen van stellingen, hetzij bij de Duitse spoorwegen voor het herstel van bombardementsschade), is niet bekend; vermoedelijk waren die regelingen min of meer gelijk aan die welke in bezet Nederland door de *Organisation Todt* werden toegepast. Daar hadden de weggevoerde werkkrachten recht op een daggeld door de week van f 5 (z.g. voorarbeiders kregen f 7) en op zondag (veelal moest ook op zondag worden gewerkt) van f 7.50²; zij behoefden voor hun (primitieve) huisvesting en (vaak matige, zo niet slechte) voeding niet te betalen; voor die voeding behoefden zij ook geen distributiebonnen in te leveren, integendeel: zij hadden recht op enige extra brood-, vlees- en kaasbonnen³ en op een wekelijks bedrag van f 3.50 om die levensmiddelen te kopen. Wij schreven dat zij 'recht hadden' op betaling en extra-bonnen, omdat wij daarmee willen aangeven dat voor ons geenszins vaststaat dat de desbetreffende regelingen steeds zijn toegepast. Het duurde vaak weken voordat de eerste betalingen werden verricht en wij nemen aan dat menige administratie nogal chaotisch was zodat tot in een vrij laat stadium aan de betalingen veel bleef ontbreken. Die betalingen waren, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, niet gering (ze kwamen ongeveer overeen met wat een redelijk geschoolde arbeider verdiende) en velen spaarden dan ook een niet onaanzienlijk bedrag bijeen. Leest men in een geschiedenis van het Overijsselse Olst: 'Mede aan de OT was het te wijten dat na de bevrijding het aanbod op de arbeidsmarkt ongunstig was. Vele arbeiders wilden

¹ Begin februari '45 waren er volgens een opgave van Sauckels bureau 254 544 Nederlandse arbeiders in Duitsland (bericht van de *Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz*, begin febr. 1945, zijnde een bijlage bij de notitie, 16 febr. 1945, van de *Wehrmachtführungsstab* over de voedselsituatie in Duitsland (CDI, 15.0012)) – wij nemen aan dat dit cijfer slechts betrekking heeft gehad op diegenen waarmee Sauckels apparaat bemoeienis had, zodat van allen die van september '44 af naar Duitsland waren weggevoerd, slechts diegenen meegeteld zijn die er aan een normale werkgever waren toegewezen. ² In Drente werden een tijdlang voor werk op zondag vrijwilligers gevraagd die als extra premie een fles advocaat kregen. 'Helaas waren er', schrijft J. Poortman, 'velen die terwille van dit genotmiddel des zondags gingen werken. Ik zag ze later bij de BS marcheren!' (J. Poortman: *De jaren 1940-1945*, p. 214). ³ 'Vele van deze extra-bonnen kwamen', aldus een relaas over de Groningse spitters, 'in de zwarte handel terecht' (J. J. Leeninga en E. J. Westra: *En tóch staat de Martini. Groningen onder Duits schrikbewind* (1945), p. 60) – wij nemen aan dat de verkopers vooral behoefte hadden aan sigaretten die ze dan weer zwart trachtten te kopen met de opbrengst van de bonnen.